

РОЗДІЛ 1 ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

UDC 378:373.2.011.3-051]:17:316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2021.1.1>

Mariia FENKO

kandydat nauk filologicznych, docent, katedra pedagogiki i wychowania przedszkolnego, Wołyński Narodowy Uniwersytet imienia Łesi Ukrainki, Volya Avenue, 13, Łuck, Obwód Wołyński, Ukraina, 43025

ORCID: 0000-0003-2000-2348

Zoriana MATSIUK

kandydat nauk filologicznych, docent, katedra edukacji specjalnej, Wołyński Narodowy Uniwersytet imienia Łesi Ukrainki, Volya Avenue, 13, Łuck, Obwód Wołyński, Ukraina, 43025

ORCID: 0000-0001-7915-742X

Maciej Tadeusz KUŁAK

magister Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Instytut Pamięci i Dziedzictwa Kresowego, ul. Szelburg-Zarebiny, 30, Lublin, Poland, 20-448

ORCID: 0000-0003-3430-0645

Бібліографічний опис статті: Fenko, M., Matsiuk, Z. & Kułak, M. T. (2021). Synergetyczny system etykiety mowy przyszłych pedagogów. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 1, 3–9, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.1.1>

SYNERGETYCZNY SYSTEM ETYKIETY MOWY PRZYSZŁYCH PEDAGOGÓW

Професійна підготовка майбутніх вихователів у закладі вищої освіти зорієнтована на формування фахово важливих якостей, що входять до професійної компетентності, де з-поміж основних вважаємо комунікативність. У більшості розвинених країн світу спеціальна мовленнєва підготовка молоді є обов'язковим компонентом змісту освіти.

Мовленнєва компетентність педагога – надзвичайно важливий елемент формування у дітей дошкільного віку культури мовлення та спілкування. Варто зазначити, що педагогічне мистецтво – насамперед мовленнєве, адже від ступеня оволодіння мистецтвом слова залежить те, чи зможе досягнути педагог уваги дітей, співпраці з ними, розвитку сприйняття всього нового.

Живе слово мовленнєво-компетентного педагога слугує засобом передачі знань, формуванням світогляду, позитивних якостей особистістю. Слово виконує функцію емоційно-естетичного впливу у формуванні всебічно розвинутої особистості дошкільника.

У статті застосовано лінгвосинергетичну методіку аналізу мовленнєвого етикету як важливої складової розвитку особистості. Зроблено спробу дослідження мовленнєвого етикету не як статичної системи, а з погляду його функційно-динамічної природи та у зв'язку з системами зовнішнього середовища – свідомістю комунікантів і ситуацією спілкування. З'ясовано, що соціум слугує основним чинником змінності та нелінійності системи мовленнєвого етикету, що спостерігаємо на сучасному етапі його розвитку, і породжує різноманітні флуктуації в системі мовленнєвого етикету, змінюючи її не лише кількісно, а і якісно. Доведено думку про те, що мовлення майбутнього педагога має бути гнучким і достосованим до мовленнєвої ситуації, але, водночас, зберігати кращі традиції та норми.

Ключові слова: синергетика, лінгвосинергетика, мовленнєвий етикет, нелінійність, фрактальність, свідомість, вихователь, педагог.

Mariia FENKO

PhD in Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-2000-2348

Zoriana MATSIUK

PhD in Philology, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Special and Inclusive Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0001-7915-742X

Maciej Tadeusz KUŁAK

MA at the Faculty of Journalism and Political Science, Institute of Remembrance and Borderland Heritage, Szelburg-Zarebiny str., 30, Lublin, Poland, 20-448
ORCID: 0000-0003-3430-0645

To cite this article: Fenko, M., Matsiuk, Z. & Kulak, M. T. (2021). Synergetyczny system etykiety mowy przyszłych pedagogów [Synergetic System of the Speech Etiquette for the Future Teachers]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 3–9, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.1.1>

SYNERGETIC SYSTEM OF THE SPEECH ETIQUETTE FOR THE FUTURE TEACHERS

Professional training of the future educators in the higher education institution is focused on the formation of professionally important qualities that are the part of the professional competence, where the most important is communicativeness. In the most developed countries, special speech training for young people is a mandatory component of the content of the education.

The speech competence of a teacher is an extremely important element in the formation of the speech and communication culture for preschool children. First of all, it should be noted that pedagogical art is the speech, because the level of the possession of the art of speech depends on whether the teacher will be able to achieve children's attention, cooperation with them, the development of perception of everything new.

The living word of the speech-competent teacher serves as a means of transmitting knowledge, forming a worldview and positive qualities of the individual. The word performs the function of the emotional and aesthetic influence in the formation of a comprehensively developed personality of the preschooler.

The article applies linguistic-synergetic approach of speech etiquette analysis as an important component of personality development. An attempt has been made to study speech etiquette not as a static system, but from the point of view of its functional and dynamic nature and in relation to the systems of the external environment – the consciousness of communicants and the communication situation. It was found that society is the main factor in the shiftwork and non-linearity of the speech etiquette system, which is observed at the present stage of its development, and generates various fluctuations in the speech etiquette system, changing it not only quantitatively but also qualitatively. It has been proved that the speech of the future teacher should be flexible and adapted to the speech situation, but at the same time it should preserve the best traditions and norms.

Key words: synergetics, linguosynergetics, speech etiquette, nonlinearity, fractality, consciousness, teacher.

W zasięgu współczesnych badań lingwistycznych, zorientowanych przeważnie na paradygmat antropocentryczny, aktywnie rozwija się synergetyka lingwistyczna. Ten kierunek nie dość precyzyjnie określany był przez badaczy jako nurt filologiczny o nieliniowym systemie samoorganizacji.

Synergetykę lingwistyczną definiujemy jako system interakcji, wzajemnego, ale nieliniowego, przenikania się języka mówionego, pisanego,

literackiego i potocznego. W którym ów system jest wrażliwy na okalające go zmiany, reaguje i zmienia się pod ich wpływem. W tym kontekście, synergetyczna analiza definicji etykiety mowy, jako podstawowego elementu kultury językowej i etycznej wymaga zmiany podejścia do badań. Niezbędne jest przesunięcie akcentu, z badań statycznych na dynamiczne, których efektem jest odejście od starych kanonów komunikacyjnych.

Przy tej okazji, w kontekście synergetycznego podejścia do etykiety mowy należy przywołać następujących badaczy: H. Haken, R. Piotrowski, I. Herman, O. Ponomarenko, L. Pihtownikowa T. Dombrowan, S. Jenikeyewa i inni. Synergetyka lingwistyczna to obecnie wiodący kierunek neolingwistyki. Charakteryzuje on język i jego pochodne we wzajemnym determinizmie społecznym, kulturowym, lokalnym i narodowym. Ów determinizm wywiera ogromny wpływ na kształt i funkcjonowanie etykiety językowej współczesnego mówcy. Uwzględnia przy tym parametry różnicujące dyskurs, a przy tym określające odpowiednie figury stylistyczne dostosowane do kontekstu sytuacyjnego. Jednak badania etykiety mówienia jako systemu synergetycznego, który może samoorganizować się i dostosować się do potrzeb uczestników dyskursu ciągle jest w fazie badań językoznawczych.

Zrozumienie języka mówionego, jako nieliniowych otwartych systemów, związane jest z ich wewnętrzną różnorodnością, wielowymiarowością, komunikatywną otwartością. Nieliniowość powoduje też m.in. zmianę systemu pod wpływem różnych, sprzecznych ze sobą relacji [4, s. 20], dzięki temu możliwa jest szczegółowa analiza owych relacji i odpowiedź na pytanie o ich naturę i wzajemną korelację (czy są przypadkowe, asymetryczne). Nieliniowość jest interpretowana nie tylko jako podstawowa jednostka nowego paradygmatu, lecz o wiele szerzej – „nowy paradygmat jest paradygmatem nieliniowości” [8, s. 48]. Więc, nieliniowość języka jako systemu funkcyjnego to nic innego jak zdolność do wewnętrznej ewolucji. Pozornie postrzeganych jako spontaniczne pojawianie się nowych znaczeń, a nawet treści odnajdywanych w różnych kontekstach kulturowych. Największym źródłem wpływu na zmiany językowe, wręcz wymuszającym adaptację do zmieniających się warunków i ciągłego poszukiwania nowych, bardziej stabilnych stanów, jest środowisko zewnętrzne. To ono jest najważniejszym synergetycznym parametrem.

Spółeczeństwo jest głównym wyznacznikiem zmienności i nieliniowości systemu etykiety mowy. Wynika to m.in. z przenikania się i wzajemnego wpływu różnych kultur. Owe wpływy przyczyniły się do podziału etykiety mowy na dwie grupy środków przekazu: konwencjonalne (etyczne) oraz niekonwencjonalne (okazjonalne). Te pierwsze są wykorzystywane przez rozmówcę w codziennym dyskursie. Z pozycji synergetyki

są gwarancją językowego porządku i stabilności. Środki niekonwencjonalne są odejściem od standardowych środków wyrażenia relacji etycznych. Przez swój ekspresjonizm zapewniają dynamiczny rozwój systemu etykiety językowej. T. Dombrowan definiuje etykietę językową jako system ruchomych obrazów, w którym parametry ją definiujące nie tylko istnieją, lecz współdziałają ze sobą. Z biegiem czasu, wzór może ewoluować odzwierciedlając zmiany w organizacji strukturalnej systemu językowego lub ruchomość systemu językowego w przestrzeni [5, s. 257].

Właśnie w aspekcie synergetycznym ruchomość i nieprzewidywalność wspomnianych wcześniej składowych etykiety językowej są wiodącym parametrem jej samoorganizacji. Dlatego tak ważna jest akceptacja transformacji językowej spowodowana dynamiką kulturową, przebudową społecznego myślenia, przyswojenie nienormatywnych gramatycznie i fonetycznie elementów. Jednak co nie mniej ważne odrzucenie przestarzałych, grupowanie obecnych oraz akceptacja nowych form komunikacji, spowodowanych stałą i bezpośrednią interakcją ze społeczeństwem oraz zmianami społeczno-kulturowymi. A te są przejawem autonomicznej samoorganizacji języka i mowy w ogóle. Współcześni Ukraińcy są pod wpływem zachodnioeuropejskich trendów kulturowych. Ten proces „europeizacji”, przede wszystkim, wśród młodych ludzi odbywa się kosztem tradycyjnych wartości, ukraińskiej kultury i czystości języka.

Spółeczeństwo to organizm, który dla zdrowego funkcjonowania powinien trzymać się ściśle określonych norm etycznych i zasad określających sposób funkcjonowania jednostki w społeczeństwie. Nieodłącznym i niezwykle ważnym elementem zbioru norm jest etykieta językowa rozumiana jako zbiór reguł determinujących komunikację zarówno werbalną, jak i niewerbalną.

Część niewerbalną etykiety językowej definiujemy jako spis zasad prawidłowego zachowania w określonych sytuacjach. Z kolei werbalny element etykiety językowej to komunikacja interpersonalna, której środkiem jest język mówiony. Przy czym odbywa się ona wedle ściśle określonych kanonów.

Dziś, niezwykle ważnym i aktualnym wyzwaniem dla wielu ukraińskich społeczności jest zrozumienie wymienionych powyżej zasad i przeniesienie ich do wszystkich sfer życia społecznego. To konieczne, gdyż poziom znajomości poprawnego

języka ukraińskiego, przede wszystkim, wśród młodzieży jest zatrważająco niski. Niczym nieusprawiedliwione mieszanie zwrotów obcojęzycznych, niestrzymanie się przyjętych norm i zasad komunikacji jest zjawiskiem niezwykle groźnym dla przyszłości języka ukraińskiego – tak pielęgnowanego przez ukraińską inteligencję.

U podstaw opisywanego problemu dość istotnym pytaniem jest to o świadomość obowiązujących norm językowych i konieczność ich stosowania wśród przyszłych pedagogów. Społeczeństwo jest synergetycznym systemem rozwijającym się pod wpływem wielu okoliczności. Dlatego pedagodzy powinni wziąć pod uwagę owe zmiany i nie zapominając o ukraińskiej tradycji i kulturze narodowej, dostosować się do wyzwań współczesności.

Jednak w dynamicznych, otwartych systemach mamy do czynienia z zaniknięciem anachronicznych zwrotów i odniesień oraz pojawieniem się nowych. Co więcej doszło też do przegrupowania już istniejących. Efektem wspomnianego przegrupowania, jednocześnie rozszerzającego nominatywno-komunikatywne możliwości języka, a także oszczędzającego werbalno-kreatywne wysiłki jest „transorijentacja” zwrotów językowych [7, s. 44]. To zaś z punktu widzenia definicji synergetyki jest jednym z głównych mechanizmów samoorganizacji zarówno makro jak i mikrosystemów.

Właśnie „transorijentacja” stanowi centrum nieliniowych systemów fraktalnych. Fraktal zaś jest jednym z elementów procesu kształtowania zwrotów językowych [10, s. 32]. Z fraktalnego punktu, język to skomplikowany i hierarchicznie zorganizowany nieliniowy model. Charakteryzuje go dyskrecja i ciągłość w samorozwoju, jako niekończącym się przejściem z jednego stanu w kolejny, zewnętrznie zauważalny.

Fraktal zmienił zakorzenioną definicję systemu jako zamkniętej i niezmiennej grupy współdziałających elementów i podsystemów. Głównym zadaniem fraktalu to upraszczać skomplikowane [8, s. 97]. Podstawową właściwością fraktalu jest podobieństwo (w konstrukcji) do poprzednich i następujących po nich form [5, s. 146].

Z perspektywy etykiety językowej definiujemy fraktalność jako, określony historycznymi i społecznymi procesami system. Owa definicja wynika z włączenia do zabarwionego narodowymi i kulturowymi czynnikami systemu komunikacji nowopowstałych kodów językowych.

Oczywistym jest, że istotną częścią warsztatu pedagogicznego jest umiejętność poprawnego wysławiania się. To ważny instrument, który pozwala na rozwiązanie wielu pedagogicznych problemów: zbudować szczerą atmosferę współpracy w klasie, zbudować odpowiednie relacje z uczniami, zamienić nawet najbardziej skomplikowany temat lekcji w ciekawą i intrygującą opowieść, podobnie jak całość procesu szkolno-wychowawczego. Niezwykle ważne jest też demonstracja pedagogicznej kultury nauczyciela, bogactwo słownictwa i umiejętność jego wykorzystania w różnych sytuacjach. Wysoki poziom kultury językowej nauczyciela podnosi prestiż zawodu i podnosi pewność.

Pedagog ma obowiązek nie tylko przekazywać wiedzę, ale – a może przede wszystkim – wychowywać, kształtować w niej uniwersalne wartości. Te zadania będą niewykonalne bez znajomości językowej etykiety. Rozwój jakiegokolwiek społeczeństwa jest niemożliwy bez zachowania społecznych norm, ukształtowanych zwyczajów oraz działalności na rzecz wspólnoty.

Etykieta językowa jest jednym z warunków konstruktywnej, międzyludzkiej interakcji. Wykorzystywanie jej elementów jest związane z socjalno-psychologicznym podłożem ludzkiej komunikacji. Właściwy dyskurs może odbywać się tylko w poszanowaniu drugiej strony. Jego zewnętrznym przejawem jest odpowiednia, zgodna z normami etyki kultura wypowiedzi i adekwatna do niej ekspresja. Znajomość etykiety językowej pozwala na odpowiednią refleksję, zapewnia też psychiczny komfort.

W kontrze do językowej etykiety stoi językowa ignorancja, obojętność dla kultury słowa. Owe zjawiska obniżają kulturalną wartość człowieka, odhumanizowują międzyludzkie relacje.

Kultura językowa jest szczególnie istotna w kontaktach na linii nauczyciel – uczeń, nauczyciel – współpracownicy, nauczyciel – rodzice. Pedagog ma obowiązek znać reguły poprawnej wypowiedzi, posługiwać się różnymi konstrukcjami, ubogacać słownictwo, wykorzystywać etykiety językową w codziennych sytuacjach.

Standardowe (typowe) sytuacje komunikacyjne, w których niebagatelną rolę odgrywa językowa etykieta to: powitanie, prezentacja, zwracanie uwagi, pożegnanie, przebaczenie, dziękowanie, aprobata, potwierdzenie, odmowa, proponowanie, udzielanie porad itd. W procesie wielokrotnego

powtarzania określonych sytuacji doszło do powstania i ugruntowania określonych form i reguł komunikacyjnych. Każda z nich opiera się na elementach, które tworzą kanon etykiety językowej.

Problem formułowania się językowej etykiety od dawna znajdował się w polu uwagi językoznawców i etnopedagogów (N. Babycz, F. Bacewycz, I. Bech, S. Bohdan, M. Waszulenko i inni). Dłuższy czas trwała dyskusja co do definicji i rozróżnienia pojęć: etykieta językowa czy etykieta rozmowy. Wielu naukowców proponuje odróżniać oba pojęcia jako podobne, ale nie tożsame znaczeniowo. Tak np. S. Bohdan w pracy *Etykieta językowa Ukraińców: tradycja i współczesność* [2, s. 9–10] nadaje przewagę pierwszemu pojęciu. Podziela zdanie naukowców A. Kowal i N. Formanowskiej, które stwierdziły, że etykieta językowa to skupisko słownych form kurtuazji przyjętych w pewnym kręgu ludzi, w pewnej społeczności, w jakimś kraju [9, s. 12]. Językowa etykieta wpływa na rozmówcę, kieruje jego sposobem komunikacji, formułuje go, jako odbiorcę. To co najważniejsze, samodzielnie można spostrzec jak przemożny wpływ na ludzi ma sposób mówienia, na ich zachowanie [11, s. 25]. Z kolei etykieta rozmowy – to praktyczne zastosowanie etykiety językowej w konkretnych elementach rozmowy. A więc, etykieta językowa to zestaw wyrażań, z kolei etykieta rozmowy to ich wybór.

Większość naukowców jest zgodnych w twierdzeniu, że znajomość etykiety rozmowy, jej codzienne wykorzystywanie pozytywnie wpływa na rozwój moralny człowieka. Tymczasem we współczesnym świecie poziom kultury wypowiedzi, czy kultury osobistej ciągle się obniża. Z kolei niski poziom kultury wypowiedzi jest oznaką ograniczeń, oznaką braku umiejętności budowy konstruktywnego dialogu, przekonującego wyartykułowania własnych myśli i właściwego odczytania cudzych. Człowiek charakteryzujący się niskim poziomem kultury językowej nie jest zdolny do twórczego myślenia, rozwiązywania problemów zawodowych i organizacyjnych. To zaś negatywnie wpływa na ocenę przyszłej pracy zawodowej.

Formułowanie celów i zadań. Kształtowanie etykiety rozmowy u przyszłych pedagogów to niezwykle ważny problem i to z kilku perspektyw: społecznej, pedagogicznej, psychologicznej, a także etycznej. A jego rozwiązanie jest możliwe tylko poprzez dogłębne zrozumienie pojęcia „etykiety rozmowy”, jego formy i struktury. Aby prawi-

dość interpretować termin „etykieta mowy”, aby wyjaśnić jego moralne i psychologiczne aspekty adekwatnie do twórczego potencjału niezbędny jest odpowiednie wychowanie, rozwój kulturalny i wysoki poziom profesjonalizmu rozmówców.

Etykieta mowy umożliwia odpowiednią ocenę, wg moralnych kryteriów, co jest dobre, a co złe w kontaktach międzyludzkich i wewnątrz społecznych. Etykieta rozmowy nie tylko spełnia rolę moralnego osądu. Jest też ważną formą komunikacyjnego sukcesu, zależnie od sytuacji, w której znajduje się rozmówca. Etyka mowy zapewnia szacunkową według kryteriów i parametrów moralnych, co jest dobre i złe w komunikacji międzyludzkiej między ludźmi i między człowiekiem a społeczeństwem w szczególności. Wykonuje nie tylko funkcje osądu moralnego, ale także działa jako środek podejmowania decyzji w zakresie komunikatywnego zachowania się w sytuacjach komunikacyjnych.

F. Bacewycz interpretuje etykę językową jako zbiór reguł zachowania mowy, opartych na narodowych tradycjach, psychologii i normach moralnych uczestników komunikacji. Jednostką etyki mowy, zdaniem badacza, jest etykieta mowy [1, s. 98–199].

W badaniach filozofów, nauczycieli, psychologów, lingwistów, wielorako definiowano termin „etykiety mowy”, w tym m.in.:

- zasady regulujące dobór słów w różnych sytuacjach, zasady ustalające normy współżycia społecznego (Konfucjusz);
- umowne stereotypy komunikacji, w oparciu o które kształtuje się chęć porozumienia i normy grzecznościowe (V. Kononenko);
- mikrosystem specyficznych dla danego narodu stałych form komunikacji (szablonów), przyjętych i przypisanych społeczeństwu nawiązania, utrzymania lub zakończenia dyskursu w pożądanym tonie (N. Pljuszcz, M. Stelmachowicz);
- systemem ustalonych form komunikacji, przyjętych adekwatnie do społecznej roli komunikatów i moralnych norm postępowania (F. Bacewycz);
- dobre maniery, dobry ton, normy zachowania, uprzejmość, kultura osobista i komunikacyjna itp. (w literaturze popularnej).

Zatem etykieta mowy jest różnorodnym i skomplikowanym systemem wymagającym od przyszłych nauczycieli opanowania wymienionych zasad. Wiodącą rolę i ogromnym wyzwaniem stojącym przed nauczycielami jest bowiem

rozwój etyczny dzieci. Uważam, że wskazane jest podkreślenie moralnej i psychologicznej treści tej koncepcji.

Moralny aspekt etykiety mowy jest oparta na jej zewnętrznej formie i moralnej świadomości społeczeństwa i jednostek. Oznacza to, że etykieta mowy jest ukierunkowana na przestrzeganie zasad moralnych (szacunek dla starszych, kobiet itd.). L. Wołczenko zauważa, że zewnętrzne formy zachowania, a więc i mowa to nie tylko kwestia wartości estetycznej, ale przede wszystkim moralnej. Wg niego zaś, formalne wykorzystanie etykiety mowy jest przejawem hipokryzji i nieszczerości. Deprecjonuje i dewaluuje bowiem jej wartość moralną [3, s. 91–92].

Umiejętne wykorzystanie etykiety mowy zależy od poziomu kultury psychologicznej mówcy. To ona zapewnia zdolność do poznawania sposobu bycia innych osób, odpowiedniej reakcji na ich zachowanie, a także odpowiednie dostosowanie formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej (wszystkie te cechy należą do struktury umiejętności komunikacyjnych). Bazą rozwoju kultury psychologicznej jest komunikacyjne doświadczenie wzbogacone wiedzę teoretyczną i zdolnością do empatii i odpowiedniego zachowywania.

Etykieta mowy nie jest li tylko zjawiskiem ogólnym, przypisanym do społeczności czy społeczeństwa, ale indywidualum. Każda osoba dobiera pojedyncze słowa czy frazy dostosowując je do konkretnej sytuacji. Ów wybór jest skorelowany z własnymi poglądami i preferencjami, tak by wykorzystywać język w sposób twórczy, a nie tylko odtwórczo [2, s. 17]. Mistrzostwo każdego mówcy polega na umiejętności wyboru, z tradycyjnego, ukraińskiego zbioru zasad tworzących etykiety mowy, odpowiedniej w danej sytuacji.

Poznawanie i formułowanie etykiety mowy u przyszłych nauczycieli wymaga też moralnego rozwoju, wyrobienia nawyku posługiwania się etykieta, umiejętności doboru słów do specyfiki adresata, ale przede wszystkim – szczerego życzenia bycia uprzejmym [3, s. 109].

Moralność jest determinantem kształtowania etykiety mowy wśród przyszłych pedagogów. Istnieje potrzeba wzmocnienia takich postaw wśród studentów pedagogiki, by w przyszłości byli odpowiednio przygotowani do ich przekazywania dzieciom (m.in. szacunek należny rozmówcy, tolerancja na poglądy innych, skromność, cierpliwość i tak dalej).

Kolejny etap to rozwój umiejętności technicznych, a więc naturalnego wykorzystania etykiety mowy w codziennym życiu. W tej fazie przyszli nauczycieli nabywają pewnego automatyzmu w posługiwaniu się językiem – łatwego, szybkiego, naturalnego korzystania z zasad tworzących etykiety mowy. To zaś wymaga nieustannej pracy nad sobą i z czasem nabywanego doświadczenia.

Analizując zależność pomiędzy takimi kategoriami jak: zachowanie, świadomość i tożsamość stwierdzamy: nie wystarczy zapamiętać słowa, nie wystarczy zrozumieć słowa, nawet nie wystarczy zrozumieć myśli i uczucia w nich zawarte. Trzeba, by owe myśli i pragnienia tworzyły tożsamość. Najważniejsze jest to, czym dla człowieka stają się te myśli i wiedza, te uczucia jakie kreujemy, te pragnienia jakie nas ekscytują.

Koncentrując się na interpretowaniu treści etykiety przez naukowców można zbudować jej uniwersalną definicję. Wg autorki „etykieta mowy przyszłych pedagogów” jest połączeniem werbalnych i niewerbalnych zasad grzecznościowych, stosowanych zgodnie z przyjętymi w danym społeczeństwie normami stanowiącymi etykiety mowy. Jest to zachowanie oparte na przestrzeganiu norm moralnych, zgodnie z wewnętrznym przekonaniem.

Najważniejsze zasady moralne, którymi powinien się kierować przyszły pedagog to:

- wrażliwość, rozumiana jako umiejętność dostosowania się do wewnętrznego świata rozmówcy; zdolność wczuwania nastroju i odpowiednia, zależna od sytuacji, reakcja;
  - poprawność, czyli umiejętność zarządzania swoimi emocjami (w granicach przyjętych norm społecznych). Nauczyciel powinien wiedzieć, że brak uprzejmości, nieprzychylność szkodzi relacjom, a wręcz uniemożliwiają komunikację;
  - takt, czyli umiar. Osoba taktowna wie kiedy, gdzie, w jakiej sytuacji i co można powiedzieć;
  - skromność, czyli powściągliwość, zrównoważona komunikacja jest nie tylko wskaźnikiem samokontroli, jest też przejawem szacunku dla siebie i innych;
  - szczerść, czyli prawdziwe, bezinteresowne, szczerze użycie etykiety mowy w każdej sytuacji;
- Te etyczne zasady powinny być używane podczas wszelkich sytuacji życiowych (powitania, pożegnania, przebaczenia, wdzięczności, życzeń, zaproszenia, współczucie itp) niezależnie od miejsca, warunków wieku, płci, czy charakteru relacji z rozmówcą.

Wnioski i perspektywy dalszych badań.

Teorie zawarte w istotnych źródłach naukowych znacznie rozszerzył definicję etykiety mowy jako psychologicznego i pedagogicznego fenomenu, który umożliwił zdefiniowanie pojęcia „etykieta mowy przyszłych pedagogów”. Jest to nie tylko połączenie form grzecznościowych, których ludzie powinni używać w interakcjach, ale także przede wszystkim konieczność kształtowania w sobie odpowiednich postaw, akceptacja i zrozumienie

norm i zasad komunikacji oraz chęć i umiejętność ich wykorzystania w codziennych relacjach.

Naturalnie, etykiety mowy przyszłych nauczycieli jest ważnym, ale nie wyczerpującym elementem ich kształcenia. Wśród następnych badań znajdują się: badanie zależności efektów aktu komunikacyjnego od poziomu znajomości etykiety mowy współrozmówców; analiza współczesnego poziomu znajomości etykiety mowy wśród młodzieży (problemy i sposoby ich rozwiązania).

REFERENCJI:

1. Бацевич Ф. Основы коммуникативной лингвистики. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 342 с.
2. Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ : «Рідна мова», 1998. 476 с.
3. Волченко Л.Б. Гуманность, деликатность, вежливость и этикет: ценности культуры и морали. Москва : Изд-во МГУ им. М.В. Ломоносова, 1992. 115 с.
4. Герман И.А., Пищальникова В.А. Введение в лингвосинергетику : монография. Барнаул : Издательство Алтайского университета, 1999. 30 с.
5. Домброван Т. Язык в контексте синергетики. Одесса : КР ОНТ, 2013. 346 с.
6. Домброван Т. Синергетическая модель развития английского языка. Одесса : КР ОНТ, 2014. 400 с.
7. Еникеева С. Синергетизм функціональної трансорієнтації лінгвальних одиниць. *Вісник Сумського університету*. 2006. Вип. 11. с. 43–51.
8. Князева Е., Курдюмов С. Синергетика: нелинейность времени и ландшафты коэволюции. Москва : КомКнига, 2011. 272 с.
9. Коваль А.П. Ділове спілкування: навчальний посібник Київ : Либідь, 1992. 280 с.
10. Тарасенко В. (2009). Фрактальная симеотика: «слепые пятна», перипетии и узнавания. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. 232 с.
11. Формановская Н. Речевой этикет и культура общения. Москва : Высшая школа, 1989. 159 с.

REFERENCES:

1. Batsevych, F. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky [Fundamentals of communicative linguistics]*. Kyiv : Vydavnychi tsestr "Akademii". 342 pp. [in Ukrainian].
2. Bohdan, S. (1992) *Movnyi etyket ukraintsv: tradytsii i suchasnist [Language etiquette of Ukrainians: traditions and modernity]*. Kyiv : "Ridna mova". 476 pp. [in Ukrainian].
3. Volchenko, L.B. (1992) *Gumannost', delikatnost', vezhlyvist' i etiket: tsennosti kul'tury i morali. [Humanity, delicacy, politeness and etiquette: the values of culture and morality]*. Moscow : Izd-vo MGU im. M.V. Lomonosova. 115 pp. [in Russian].
4. German, I.A., Pishchal'nikova, V.A. (1999) *Vvedenie v lingvosinergetiku : monografiya. [Introduction to linguo-synergetics: monograph]*. Barnaul : Izdatel'stvo Altayskogo universiteta. 30 pp. [in Russian].
5. Dombrovan, T. (2013) *Yazyk v kontekste sinergetiki. [Language in the context of synergetics]*. Odessa : КР ОНТ. 346 pp. [in Russian].
6. Dombrovan, T. (2014) *Sinergeticheskaya model' razvitiya angliyskogo yazyka [A synergistic model for the development of the English language]*. Odessa : КР ОНТ. 400 pp. [in Russian].
7. Enykeeva, S. (2006). Synerhetyzm funktsionalnoi transoriientatsii lnhvalnykh odynyts [Synergetics of functional transorientation of lingual units]. *Visnyk Sumskoho universytetu [Bulletin of Sumy University]*. Vol. 11. p. 43–51. [in Ukrainian].
8. Knyazeva, E., Kurdyumov, S. (2011) *Sinergetika: nelineynost' vremeni i landshafty koevoluyutsii. [Synergetics: nonlinearity of time and landscapes of coevolution]*. Moscow : KomKniga. 272 pp. [in Russian].
9. Koval, A.P. (1992) *Dilove spilkuvannia: navchalnyi posibnyk [Business communication: a textbook]*. Kyiv : Lybid. 280 pp. [in Ukrainian].
10. Tarasenko V. (2009). *Fraktal'naya simeotika: "slepye pyatna", peripetii i uznvaniya. [Fractal simeotics: "blind spots", vicissitudes and recognition]*. Moscow : Knizhnyy dom "LIBROKOM". 232 pp. [in Russian].
11. Formanovskaya, N. (1989) *Rechevoy etiket i kul'tura obshcheniya. [Speech etiquette and communication culture]*. Moscow : Vysshaya shkola. 159 pp. [in Russian]